

УДК 712:72.01(728.1)

І.Г.Абрамюк,

*аспірантка каф. промислового цивільного будівництва
Луцького національного технічного університету*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ ЖИТЛА ЛУЦЬКА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН XVII – XX СТ.

Анотація: в статті аналізуються зміни у формуванні житлового середовища міста Луцька, що здійснювались протягом XVII – XX ст., під впливом політичних, економічних та соціальних факторів. Визначаються основні типологічні групи житлових будівель, їх планувальні та композиційні характеристики.

Ключові слова: житло, садиба, будинок, політичні та економічні фактори.

Вступ. Луцьк – одне з найдавніших міст України, еволюція якого більшою мірою залежала від політико-адміністративних чинників. Протягом свого існування, перебуваючи у складі різних держав, місто мало статус як політичного, економічного та культурного центру, так і провінційного нерозвинутого містечка. Житлова архітектура Луцька, що представлена широкою типологічною палітрою, є яскравим прикладом постійних змін у житті міста. У своєму розвитку, підпадаючи під вплив зодчества різних держав, Луцьк урізноманітнювався, зберігаючи в собі будівельні та архітектурні традиції багатьох національностей. Характерним зразком архітектури доби середньовіччя є історична частина міста, розташована на колишньому острові, хоча найбільш активний період забудови припав на період кінця XIX – початку XX ст. У сучасних умовах незалежної України збільшення обсягів міського житлового фонду, що призвело до руйнації та перебудови історичних будівель і споруд, назріла проблема відтворення своєрідних рис, притаманних луцькому житлу протягом його розвою. Особливо актуальними є процеси реконструкції давнього житла, інтеграції нового будівництва у існуюче історичне середовище, а також використання його особливостей. Зважаючи на це, виникла необхідність у детальному дослідженні луцького житла, формування якого здійснювалось впродовж тривалого часу під впливом політичних та соціально-економічних факторів.

Аналіз останніх досліджень. Деякі питання історичного розвитку та головні політичні події в житті Луцька висвітлені у працях широкого кола дослідників: В.О. Ворона, А. Сендульського, Л. Орди, П.О. Троневица, В.Е. Пясецького,

М. Орловіча, О. Цинкаловського, М. Малюшинського, С.К. Дубінецької, О.Г. Михайлюка та І.В. Кічія. Проблемі формування міської житлової архітектури присвячено значно менше наукових розвідок: Б.В. Колоска, Р.Г. Метельницького, О.П. Олійник, Є. Ковальчик.

Методика досліджень. Для детального вивчення формування житла в Луцьку впродовж XVII – XX ст. були використані архівні матеріали із фонду Технічного відділу Луцького магістрату (ф. 158, оп. 4.), Волинського відділу у справах будівництва і архітектури 1944 – 1975 рр. (ф. Р – 591); Волинського філіалу Українського державного інституту проектування міст “Діпромист” 1945 – 2000 рр. (ф. Р – 918), проведені натурні обстеження та обміри збережених об’єктів та зроблені їх фото фіксації.

Результати досліджень. Об’єднання Польщі та Литви у єдину державу – Річ Посполиту, спровокувало включення українських земель, що перебували у власності Литви, в склад так званих коронних земель, тобто Польської держави. Згідно умов Люблінської унії польський адміністративний і правовий устрій поширився і на новоутворені східні воєводства – Київське, Брацлавське, Волинське [1, 2]. Внаслідок цих змін, Луцьк став центром Волинського воєводства та резиденцією владних і представницьких (релігійних, повітових, воєводських) структур, а також місцем зосередження шляхетського господарства. До цього часу, місто перебувало під владою Великого князівства Литовського і займало положення улюбленої резиденції литовських князів. У XVII ст. Луцьк був одним із великих ремісничих і торгівельних центрів Західної України, отримавши королівські привілеї він прирівнювався до таких великих міст, як Львів, Краків, Люблін та ін. [3, 4].

Перша половина XVII ст. характеризуються зміною культурних епох, які супроводжувались переосмисленням просвітницьких та творчих ідей. На творчості майстрів Волинської архітектурної школи в цей період позначились впливи західноєвропейської культури, які здійснювались через Варшаву, в тому числі архітектурних стилів: готичні традиції змінили мотиви ренесансу та раннього бароко. В нових умовах соціально-економічного розвитку на теренах Луцька поширилося зведення шляхетських садиб (або двориків). Вони слугували основою містобудування та податковою одиницею [5]. На земельних ділянках крім житла зводили також споруди господарського та виробничого призначення. Це були флігелі, комори, сараї, стайні, іздебки та багато інших прибудов. Садиби будували за поздовжнім, Г-подібним чи квадратним планом і осьовою системою, одно- чи двоповерховими. Головний фасад майже завжди симетрично витриманий, іноді центральна вісь зміщувалася. Композиційним

центром є портики з колонами або ганочки. Ганки влаштовували як відкритого, так і закритого типу. Найчастіше планувальне вирішення садиб виконували на основі архітектурного прийому попередніх століть – “хата на дві половини”, при якому кімнати розміщувалися навпроти, через сіни. Дахи виконували високими, ламаними, чотирихилими або мансардовими [6]. Відповідно до функціонального призначення основними приміщеннями в садибах були кухні, сіни, спальні, світлиці, пізніше санвузол і ванна. Житлова площа садиб коливалася в межах від 24м. кв. до 71м. кв. при загальній площі будинку від 44м. кв. до 101м. кв. (рис. 1).

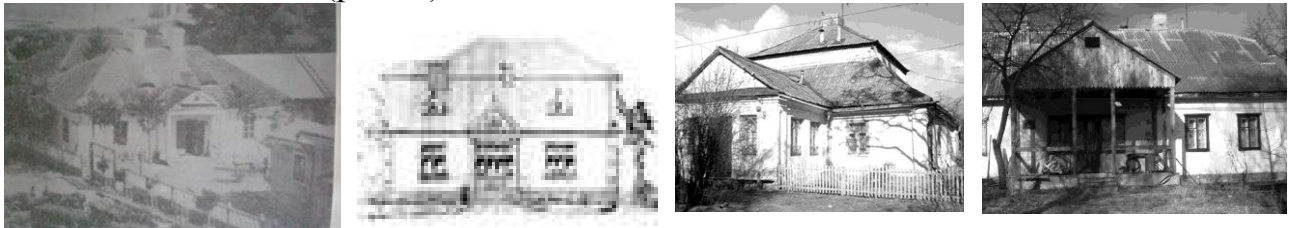

Рис. 1. Вирішення шляхетських садиб на теренах Луцька

Крім того, продовження активного розвитку економічного життя зумовило поширення зведення будинків на межах функцій, у яких житлові приміщення поєднувались із виробничими, складськими, торговельними. Такого типу будинки поділялись на два види: прибуткові доми, в яких складські та обслуговуючі частини проектувались лише на перших поверхах (рис. 2) та індивідуальне житло, в якому заклади обслуговування розміщувались на одному рівні, рідше, окремо, в партері (рис. 3). В першому випадку в універсальних частинах, які займали весь перший поверх вікна вирішували у вигляді вітрин, входні портали відрізнялись розмірами, також їх могло бути декілька до кожного окремого магазину. Ці частини відділяли від основного об'єму будинку спеціальним широким карнизом. Вхід до житлових поверхів зазвичай влаштовувався із подвір'я або на бічних фасадах. Планування житлових частин будівлі виконували анфіладного, центричного та секційно-коридорного типів. Житлова площа у індивідуальних будівлях на межах функцій коливалася від 17м.кв. до 50м.кв.

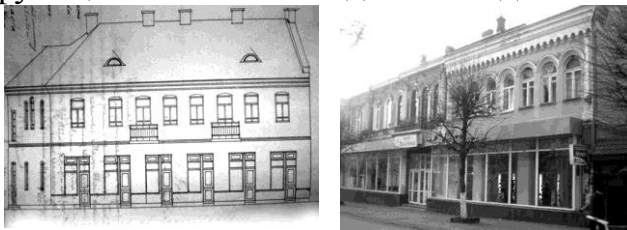

Рис. 2. Прибуткові будинки поєднані із закладами обслуговування

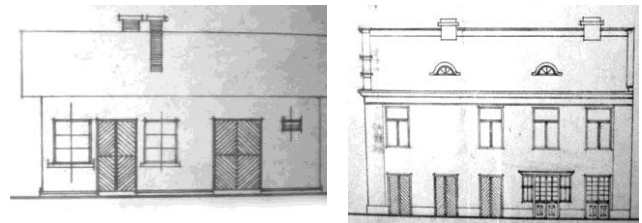

Рис. 3. Індивідуальні будинки із складськими та виробничими приміщеннями

У соціально-політичному житті міста в середині XVII ст. відбувся перелом, який кардинально змінив його історію. Напади кримських татар у 1649 році, національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, часті пожежі, епідемії та голод 1651 року призвели до розорення міста та уповільнили його розвиток [2, 7]. Внаслідок таких подій Луцьк вже не зміг досягти тієї величі та розквіту, якими вирізнявся впродовж попередніх століть.

Перебуваючи у складі земель Речі Посполитої поступово загальмовувався політичний, економічний і культурний розвиток Волинського воєводства, і Луцька зокрема. Внаслідок третього поділу Польщі 1795 року волинські землі було приєднано до Лівобережної України у складі Російської держави. Луцьк із центру воєводства перетворився в повітове місто Волинського намісництва, а з 1797 року – Волинської губернії [1, 4, 8, 9, 10]. Такі зміни призвели до введення нового адміністративно-територіального устрою і створення органів самоуправління за російським зразком

На час приєднання Волині до Росії, Луцьк був досить розвинутим містом із загальною чисельністю населення біля 2,5 тис. мешканців. На його території нараховувалось 412 житлових будинків, а також численні монастирі, церкви, костели, синагоги. Місто було обране пунктом збору імператорських військ. Поява у місті військових гарнізонів та зміна вимог до планування міст, зумовили новий напрям розвитку міської тканини. Структура міста стала організованою, із чітким поділом на квартали та регулярною системою вулиць. Центральна частина перетворилась на військовий осередок, на якому перетинались головні міські магістралі.

В цей період найпоширенішим типом в житловому будівництві міста були дерев'яні або комбіновані містечкові будиночки садибного типу. Можна припустити, що міщани, які будували саме такі будинки відносилися до середнього класу населення із стабільним середнім заробітком. Про це свідчить значно менша вартість земельних ділянок на околицях міста, ніж на середмісті, та дешевизна спорудження комбінованих чи дерев'яних будинків. Це були симетричні відносно головної осі будинки, які за формою планів зводилися квадратними чи прямокутними із невеликою кількістю кімнат, в периферійних частинах міста. За схемою планів будиночки відносилися до центричного чи анфіладного типу. При центричній композиції плану, в центрі групувалися печі, навколо яких розміщували кімнати. Зазвичай вхід до кухні влаштовувався окремо. Основними приміщеннями згідно функціонального призначення є кухні, 2 – 3 кімнати (залежало від кількості членів родини), передпокої, коридори або сіни, комори та ганки. Часто житлові кімнати поєднували в собі декілька функцій: вони могли виконувати роль столових та кімнат прийому гостей або кабінетів та спалень. Містечкові будиночки садибного типу

зводились в один чи два поверхи. Іноді на похилому рельєфі влаштовувався цокольний напівповерх, який призначався як для житла, так і для службових приміщень.

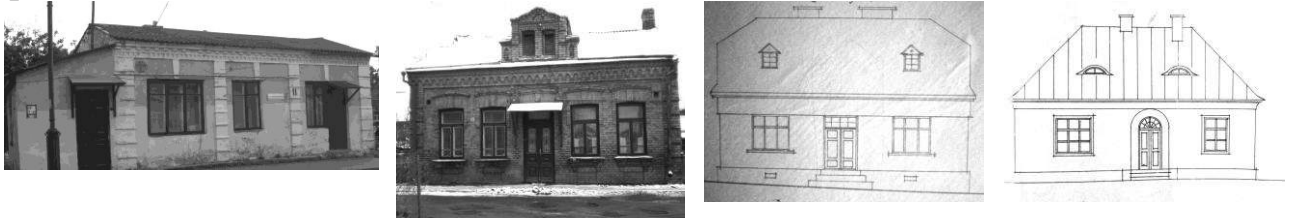

Рис. 4. Містечкові будиночки садибного типу, споруджені на теренах Луцька

Із збільшенням чисельності родини, яка в середньому складалась із 6-7-ми чоловік, виникала необхідність розширення житла, тобто прибудови нових житлових приміщень, відокремлених входів. В результаті з'явилося житло, яке складалося із окремих блоків-секцій. Найчастіше нові секції розвивались в глибину ділянки та мали мінімальний набір приміщень.

В середині XIX ст. розпочався новий етап розвитку міста. Соціально-економічний розвиток мав свої особливості: зміцніли зв'язки Луцька із іншими українськими та російськими містами, розвивалося ремісниче виробництво, з'явилися промислові підприємства, були створені заводи машинного виробництва цегли. 1851 року на розширеній території міста нараховувалось 376 житлових будинки при загальній кількості населення 5882 чол. [11]. Внаслідок поступового розвитку промисловості, виробництва й збільшення населення набула актуальності проблема гострої нестачі житлової площі. Для її вирішення споруджувались спеціальні прибуткові будинки, з метою здачі квартир в оренду. Перший поверх в них призначався під крамниці, майстерні, ресторани. Будівельний бум, що супроводжував економічний розвиток міста в кінці XIX – на початку XX ст., в результаті якого було заповнено головні вулиці Луцька двоповерховими цегляними будинками у стилістичному відношенні повністю наслідував пануючим в Росії та повосенній Польщі естетичним уподобанням (еклектика, модерн, функціоналізм). Зазвичай це були 2 – 3 поверхові будівлі із багато декорованими фасадами, розміщені на головних вулицях (сучасні вулиці Данила Галицького, Братковського, Лесі Українки, Богдана Хмельницького, Словацького). Будинки оснащені вертикальними комунікаціями, подекуди влаштовані наскрізні проїзди до внутрішнього двору. Акцентами виступали декоративні бані і башти, скульптура, ганки. За формою планів спостерігалася різноманітність вирішень будівель: квадратні, прямокутні, трапецевидні, “П”-подібні, “Г”-подібні. У більшості випадків на вибір планувального рішення, кількості секцій, форму та розміри впливала конфігурація земельних ділянок. Фасади вирішувались як симетричними, так і асиметричними, із запроєктованими парадними,

евакуаційними входами і виходами, допоміжними сходовими клітками. За типами планувальних схем комерційні будинки поділялись на коридорні, секційні, секційно-коридорні, центричні (рис. 4).

Рис. 4. Прибуткові дома Луцька

Відокремлену групу житлових будівель Луцька споруджених XVII – початку XX ст. становили особняки. Такі будівлі найчастіше зводили на головних магістралях міста, якими були сучасні вулиці Богдана Хмельницького, Данила Галицького, Кафедральна, Вінниченка. На рубежі XIX – XX ст. це було найпоширеніше житло для заможних мешканців Луцька. Фасади виконували як симетричні, так і асиметричні. За формами планів особняки поділялись на прямокутні, вільної форми, Г-подібні розвинуті вгиб ділянки. За схемами планів виділялись анфіладного типу та коридорного типу. Як і садиби, особняки зводили в один чи два поверхи з дерева або цегли. Основною відмінністю є значно більша кількість приміщень. Крім кухні, спальні та коридору з'являється кабінет, столова, кімната для прийому гостей. Майже всі приміщення виконували прохідними. Характерною особливістю планувальних рішень особняків є влаштування, крім парадних входів, службових, чорних, із внутрішнього двору, що вели до службових приміщень (кухні, пральні, кімнат для прислуги і т.д.). У двоповерхових будинках влаштовували допоміжні сходи зі сторони дворового чи бічного фасаду (рис.5).

Рис. 5. Особняки Луцька зведені на початку XX ст.

Висновки. Політичні та економічні зміни, які пережив Луцьк протягом свого історичного розвою, мали величезний вплив на формування архітектурної виразності міста. Кожний новий етап супроводжувався появою принципово інших типологічних груп житлових будівель, планувальних рішень та стилістичних напрямків. Крім того, тенденції розвитку житлового зодчества у великій мірі залежали від національної та соціальної диференціації міського населення. Здобуття Україною незалежності призвело до переосмислення оцінки архітектури житла в контексті політичних та соціально-економічних реалій, що в свою чергу піднімає проблему збереження пам'яток архітектури.

Список використаних джерел та літератури:

1. Михайлюк О.Г., Кічий І.В. Історія Луцька / Михайлюк О., Кічий І. – Львів: “Світ”, 1991. – 284 с.
2. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Wołyniu / Orłowicz M. – Luck, 1929. – s. 8.
3. Ворон В.О. Луцьк: силуети міста. Львів: “Каменярь”, 1988. с. 4.
4. Орда Л. Краткий исторический очерк г. Луцка и памятники старины поныне в нем сохранившиеся. Луцк, 1897. с. 9.
5. Станиславский А.И. Планировка и застройка городов Украины / Станиславский А.И. – К.: издательство “Будивельник”, 1971. – с. 38.
6. Ковальчик Є. Пізньобарокові резиденції на Волині //Замосцько-волинські музейні зошити. Том II. – Замость, 2004. – с. 120-123.
7. Історія міст і сіл Української РСР. К.: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1970. с. 53. Історія міст і сіл Української РСР. К.: Головна Редакція Української Радянської Енциклопедії, 1970. с. 53.
8. Пясецький В., Мандзюк Ф. Вулиці і майдани Луцька. Історико-краєзнавчий довідник. Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005. с. 7.
9. Сендульський А. Город Луцк // Волинские епархиальные ведомости. № 24. Житомир, 1873. – с.849.
10. Колосок Б.В., Метельницький Р.Г. Луцьк. Архітектурно-історичний нарис / Колосок Б., Метельницький Р. – К.: “Будивельник”, 1990. – с. 33.
11. Приложение к плану проектному г. Луцка 1851 года. ЦДИАУ г. Киев. Ф. 442, оп. 78. 1845-1865. с. 45.

Аннотация

В статье проводится анализ изменений в формировании жилищной среды города Луцка, которые происходили на протяжении XVII – XX вв., под влиянием политических, экономических и социальных факторов. Отображаются основные типовые группы жилых зданий, их планировочные и композиционные характеристики.

Ключевые слова: жилье, усадьба, здание, политические и экономические факторы.

Annotation

The article analyzed the changes in the formation of Lutsk residential environment that were made during the XVII - XX century. Under the influence of political, economic and social factors. The basic typological groups of residential buildings, their planning and compositional characteristics.

Keywords: housing, estate, house, political and economic factors.